

СІЛВІЯ
ПІДПІСКА
Ірина
Софія

СУЧASNІ АКМЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

Київ — 2016

УДК 37.013.42:37.091.12
ББК 74.00
С91

Затверджено до друку Президією Української академії акмеології
(протокол № 8 від 7 жовтня 2016 року)

Редколегія:
В.О. Огнєв'юк, С.О. Сисоєва, Я.С. Фруктова.

Рецензенти:
Вайнала Рената Хейкіївна, професор кафедри соціальної педагогіки Національного університету імені М.П. Драгоманова, доктор педагогічних наук, професор, «Відмінник освіти»;
Сейко Наталія Андріївна, проректор Житомирського державного університету імені Івана Франка, доктор педагогічних наук, професор.

**Сучасні акмеологічні дослідження: теоретико-методологічні
С91 та прикладні аспекти** : моногр. / редкол.: В.О. Огнєв'юк, С.О. Сисоєва,
Я.С. Фруктова. — К.: Київ, ун-т ім. Б.Грінченка, 2016. — 912 с.
ISBN 978-617-658-019-5

Видання є спільним освітньо-науковим проектом Київського університету імені Бориса Грінченка та Української академії акмеології.

У монографії представлено авторські погляди сучасних науковців щодо акмеології як сфери наукової діяльності, розв'язання задач, пов'язаних з науковим розкриттям феноменології акме, подальшою розробкою теоретико-методологічних зasad акмеології, визначенням її статусу в системі людинознавчих наук, вивченням загальних і окремих закономірностей досягнення акме, а також задач, що орієнтовані на розробку акмеологічних моделей професіоналізму для різних видів суспільно-корисної діяльності (педагогічної, медичної, військової тощо), акмеологічних технологій прогресивного розвитку як особистості, так і спільнот людей.

УДК 37.013.42:37.091.12
ББК 74.00

© Автори публікацій, 2016
© ГО «Українська академія акмеології», 2016
© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2016

Рибалко Л.С., Куценко Т.В.
ПРОФЕСІЙНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ УЧИТЕЛІВ
ЗАГALЬНООСВІТІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
В УМОВАХ СУЧASНИХ ВИКЛИКІВ
(АКМЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ) 684

Tomasz Kuk
DIAGNOZA ZARZĄDZANIA JAKOŚCIĄ
PROCESU DYDAKTYCZNEGO
I PROPOZYCJE ZMIAN W CELU LEPSZEGO
PRZYGOTOWANIA STUDENTÓW DO WEJŚCIA
A NA RYNEK PRACY Z WYKORZYSTANIEM
PODEJŚCIA COACHINGOWEGO 716

Дроздова І.П.
СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ
НЕФІЛОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ
У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ
ЙОГО ПРОФЕСІЙНОГО МЕНТАЛІТЕТУ 726

РОЗДІЛ V. АКМЕОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ..... 749

Гладкова В.М., Пожарський С.Д.
АКМЕСИНЕРГЕТИЧНІ ЗАСАДИ
ДО ВИВЧЕННЯ ТА ПРОЕКТУВАННЯ
ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ 749

Галус О.М.
ПЕДАГОГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ МОТИВАЦІЄЮ
МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО НАВЧАННЯ У ВНЗ:
АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД 772

Гладкова В.М.
ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕНЕДЖЕРІВ
ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ 790

Дуткевич Т.В.
КОНФЛІКТОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ
ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ МЕНЕДЖЕРА ОСВІТИ 816

Анненкова І.П.
МОНІТОРІНГ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ВНЗ
(АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД) 837

Москаленко А.М.
АКМЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ УПРАВЛІНЦІВ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УМОВАХ МАГІСТРАТУРИ 856

Гладкова В.М., Гладков Е.В.
АКМЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КОРПОРАТИВНИХ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ
КАР'ЄРОЮ У КОМЕРЦІЙНОМУ СЕКТОРІ 877

Відомості про авторів..... 898

24. Новейший словарь иностранных слов и выражений. — Минск : Современный литератор, 2006. — 976 с.
25. Новиков В. Первые отечественные социальные психологи (П.Ф. Лилиенфельд, Л.Ф. Гумилович, В.М. Бехтерев, А.А. Ухтомский, П.А. Сорокин и др.) [Текст] / В. Новиков // Социальная педагогика: деловой журнал для социальных работников и педагогов. — М. : Народное образование, 2006. — № 3. — С. 31–38.
26. Оборина Д.В. Становление профессиональной ментальности педагогов и психологов [Электронный ресурс] / Д.В. Оборина. — Режим доступа : <http://www.childpsy.ru/areferats>
27. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу : Репринтне видання 1918 р. / І. Огієнко. — К. : Абрис, 1991. — 273 с.
28. Паничев С.А. Дидактические проблемы фундаментальной естественно научной подготовки в вузе : монография / С.А. Паничев. — Тюмень : Изд-во ТюмГУ, 2003. — 184 с.
29. Рибалка В.В. Психологична структура особистості // Психологія : підручник / Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін.; за заг. ред. Ю.Л. Трофімова. — 2-ге вид., стереотип. — К. : Либідь, 2000. — С. 116–122.
30. Серль Джон. Рациональность и реализм: что поставлено на карту / Джон Серль // Путь. — 1994. — № 6. — С. 192–217.
31. Сонин В.А. Психология познания нашего «Я» / В.А. Сонин. — СПб. : Речь, 2005. — 256 с.
32. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. — М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. — 824 с.
33. Юрій М.Т. Етногенез та менталітет українського народу / М.Т. Юрій. — 2-ге вид., доп. — К., 1997. — 237 с.

РОЗДІЛ V

АКМЕОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ

Гладкова В.М., Пожарський С.Д.

АКМЕСИНЕРГЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТА ПРОЕКТУВАННЯ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ

У статті розглянуто сутність синергетичної акмеології в історичному розрізі. Розкрито зміст основних понять «акме» і «кате» та здійснено їх порівняльний аналіз. Проаналізовано методологічні підходи і принципи, що використовуються в акмесинергетичних дослідженнях.

Ключові слова: акме, кате, акмеологія, катабологія, порівняльний аналіз, методологічний підхід, методологічний принцип.

В статье рассмотрена сущность синергетической акмеологии в историческом разрезе. Раскрыто содержание основных понятий «акме» и «кате», осуществлен их сравнительный анализ. Проанализированы методологические подходы и принципы, используемые в акмесинергетических исследованиях.

Ключевые слова: акме, кате, акмеология, катабология, сравнительный анализ, методологический подход, методологический принцип.

The article examines the essence of synergetic acmeology in historic context. It explains the content of the basic concepts "acme" and "kata" and carried out their comparative analyze.

It studies methodological approaches and principles used in acmeological and synergistic studies.

Key words: *acme, kata, acmeology, catabola, comparative analysis, methodological approach, methodological principle.*

Сучасний етап розвитку акмеології пов'язаний з її історико-філософським обґрунтуванням В.П. Бранським, В.В. Ільїним і С.Д. Пожарським, що дає змогу простежити зв'язок акмеології з культурологією, філософською антропологією та іншими галузями знань [8; 30; 35]. Це можливо також завдяки активному застосуванню акмеологією принципів, запозичених із інших галузей наукового знання.

Мета статті — проаналізувати сутність основних понять синергетичної акмеології («акме» і «кате») в історичному розрізі та розкрити зміст методологічних підходів і принципів акмесинергетичного дослідження.

Виклад основного матеріалу. В.П. Бранський і С.Д. Пожарський розглядають акмеологію крізь призму теорії соціальної синергетики. У результаті інтегрування знань на стику цих наукових напрямків сформувалась нова галузь знань — синергетична акмеологія, наука про закономірності «досягнення максимальної досконалості будь-якою соціальною системою (зокрема, індивідуальною людиною) за допомогою самоорганізації» (В.П. Бранський, С.Д. Пожарський).

Людина, з позиції теорії самоорганізації, розглядається як дисипативна структура, що існує за рахунок постійного обміну з навколошнім середовищем речовиною, енергією та інформацією. Мета будь-якої дисипативної структури — це досягнення максимального можливого стійкого стану в контексті тих умов середовища, в яких вона перебуває.

Самоорганізація людини на шляху до *акме* є багатоетапним процесом. У загальному вигляді вона складається з процесів самопідготовки та самореалізації. Самопідготовка, у свою чергу, складається із самоосвіти і самовиховання. На даних етапах людиною формується творчий потенціал. Внесок самоосвіти в цей процес передбачає засвоєння знань, умінь і навичок, які, не передбачені офіційною системою освіти, але необхідні особисто йому для здійснення власних цілей. Самовиховання — це формування у людини певних моральних якостей, які не гарантуються тим соціальним середовищем, в якому відбувається виховання людини.

Після того як у людини сформовано необхідні для життя знання, вміння, навички і система моральних орієнтирів, починається процес

самореалізації. Самореалізація також є двокомпонентною і складається із самовираження і самоствердження.

Самовираження — це послідовне просування до вершин професійної майстерності. На цьому етапі людина проявляє себе як творець значущих для неї цінностей. Оскільки життя людини не замикається на собі (це суперечило б розгляду її як дисипативної структури), то неминучим є зіткнення із зовнішнім середовищем. Продукти діяльності людини на етапі самоствердження підлягають оцінці соціуму (чи значущі ці продукти для суспільства). В ідеальному випадку максимум самовираження (професійне акме) повинен зійтися з максимумом самоствердження (соціальне акме).

Розглянемо більш детально сутність понять *акме* і *кате* в рамках синергетичної акмеології.

Якщо *акме* — це такий граничний стан, досягнення якого означає реалізацію своєї життєвої програми (тобто має позитивний сенс), то *cate* — це граничний стан загибелі, руйнування, що вимагає свого долання для нового просування до *акме*. Поняття *ката* (як і *акме*) сягає корінням Стародавньої Греції і у перекладі означає стрімкий рух донизу (*cate* — донизу, боле — кидок).

Акме і *ката* перебувають одне щодо одного в діалектичній єдності. Вони відображають результатуючі, граничні стани процесів творення чи руйнування чогось. Діалектика акме і *ката* у першому наближенні розкривається через поняття розвитку.

Розвиток не тотожний рухові. Розвиток — деяке особливе змінювання, особливий рух. Для його характеристики використовується модель об'єкта, що розвивається. В ході його розвитку виділяються чотири стадії: *виникнення* (становлення), *вихідна гілка* (досягнення зрілого стану), *низхідна гілка* і *зникнення*.

Перша стадія — формування системи. Природно, що матеріальний об'єкт (система) не виникає з нічого. Процес виникнення зазвичай відбувається як «самоконструювання», спонтанне з'єднання елементів в систему. Способ з'єднання визначається властивостями елементів. З виникненням системи з'являється щось нове, те, чого немає в її елементах і що не може бути представлене як адитивна сума властивостей елементів.

Після становлення система переходить до так званої вихідної стадії, якій притаманне ускладнення організації, нарощання безлічі можливостей. Матеріальна система проходить через деяку вищу точку розвитку, після чого потрапляє на низхідну гілку. На цьому етапі відбувається відносне спрощення структури, скорочення безлічі можливостей, зростання міри невпорядкованості.

Конкретна окрема матеріальна система не може існувати і розвиватися вічно. Рано чи пізно вона вичерпє свої можливості, відбувається процес дезорганізації внутрішніх зв'язків, система стає нестійкою і під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів припиняє своє існування, переходячи в децю інше.

Для наступної конкретизації поняття розвитку використовуються поняття *прогрес* та *регрес*. Іноді висхідну гілку характеризують як прогресивне, а низхідну — як регресивне змінення. Проте факти свідчать, що на обох цих стадіях є прогрес, і прогрес.

Загалом *прогрес* можна визначити як форму змінювання системи, пов'язану з підвищеннем рівня організації, а *регрес* — як форму змінювання системи, пов'язану зі зниженням рівня організації. Таким чином, *акме* виражає межу у прогресивному рухові, а *катаболе* — у регресивному.

Триедність понять «акме» і «катаболе». Триедність вказує на діалектичний розгляд будь-якого явища, коли в ньому виділяються протилежні характеристики, між якими встановлюється нерозривна єдність, цілісність. Тобто триедність можна назвати єдністю протилежностей. Аналіз розвитку понять *акме* і *катаболе* в історії людства показує рух думки від осмислення окремих характеристик до їх протилежностей, а потім — до цілісного бачення взаємозв'язків як усередині цих понять, так і між ними.

Акмеологічний підхід характеризується уточненням розумінням категорії *акме*, що розглядається крізь призму історичного розвитку. Можна виділити три етапи у змістовному наповненні акме: *грецький* (вершина грецькою визначалася як *άκμη* (*акме*) — символ гори, гравічного досягнення, фіксований стан), *латинський* (вершина розумілася як вища точка розвитку, кульмінація, точка вищої напруги (*culminis*) або як символ розквіту та цвітіння (*floruit*)) і *сучасний* (вершина як багаторічне поняття *top* (від англ. *top* — вершина).

З точки зору цього підходу акме не є тільки особистисю, суспільною вершиною. Акме також характеризує вищий етап розвитку природних явищ і об'єктів (фізичних, хімічних). Вершина в такому розумінні дає змогу побачити світ в єдиності, чому сприяють нові наукові напрями, котрі сьогодні інтенсивно розвиваються: глобалізація і ноосферогенез. У зв'язку з цим місце людини як особистості включає в себе нові реалії — позицію в планетарному (глобальному) і космічному (ноосферному) масштабах. Таке положення людини передбачає осмислення вищих досягнень попередників і творення на цій основі нового знання, що формує свідомість сучасних людей.

На першому етапі *акме* розглядається як констатація, фіксація гравічного досягнення розвитку, яке є, з одного боку, найвищим результатом, досягнутим у минулому, вершиною минулого; з іншого — базою для подальшого розвитку вгору, в майбутнє. Це перша констатуюча сутність такого багатогранного поняття як вершина.

Акме може характеризувати граничний розвиток природи на певному історичному етапі, людина як найвищого рівня біофізіологічного етапу розвитку, соціуму спільнот особистостей в соціокультурному розвитку.

Символічним вираженням поняття *акме* як одночасно конкретного і абстрактного, ідеального, узагальненого осмислення вищих цінностей реального світу є гора. Гора асоціюється з рухом вгору у розвитку, спрямованістю до усвідомлення вищої мудрості.

У Стародавній Греції вищим благом була мудрість. Саме до неї були спрямовані видатні філософи античності впродовж життя. Можна говорити також про те, що мудрість була найвищим благом в усіх розвинених цивілізаціях від давнини (вже на рівні міфологічного світогляду: на вершинах гір мешкали боги і мудреці) до наших днів.

Давньогрецьке «*акме*» походить від слова «*axis*» (вістря). Отже, символ акме розуміється як пік, статична найвища точка досконалості. Якщо образ гори фіксує граничну точку розвитку ландшафту Землі і є конкретним, то поняття пік — це вже наступний рівень абстрактного розуміння вершини.

Пік — це не тільки вершина, але й западина, тому це поняття характеризує граничні параметри вершинного (акме) і низинного (катаболе) етапів розвитку. Кате, являючи собою першу частину поняття *катаболе*, також означає низ, низина. Ця категорія фіксує нижню межу, дно, підніжжя, наприклад, гори. Це точка старту, ніжче якої вже не опуститися, вона вказує, звідки може почнатися рух. У міфологічному світогляді кате також було символічно пов'язане з горою, її печерами, що йдуть вниз, занурені у морок.

У символічному відношенні кате пов'язане з образами смерті. Історично склалось так, що для багатьох культур характерним було закупувати мертвих у землю. Так, в уявленнях людей сформувалася асоціація загробного світу як підземного. Нижча межа, до якої людина могла опуститися, уособлювала смерть як припинення життєдіяльності, безповоротний відхід.

На другому етапі *акме* розуміється як *кульмінація* — «... (від латин. *culmen*, *rod.* в. *culminis* — вершина), точка найвищої напруги, підйому, розвитку будь-чого», як узагальнене поняття вершинного етапу

розвитку. Акме, як кульмінація, характеризує процес розвитку живої природи, яка складається з двох частин: флори — рослинного світу і фауни — тваринного світу, частиною якого є людина. У цьому аспекті, завдяки аналізу вершинного розвитку в біології та фізіології людини, акме наповнюється новим смыслем і сприймається як цвітіння, розквіт людини, яка досягла конкретного результату.

Сутність акме-культминації з точки зору біології полягає в цвітінні, вершинним етапом якого є квітка. Особливе ставлення до цього моменту відбилося в міфології — римляни шанували Флору — богиню квітів, юності і весни. Словами «цвітіння, розквіт» не тільки позначають етап розвитку окрім взятої рослини, але й вживаються для характеристики певної пори року, коли все рослинне царство входить у культурну фазу.

Цвітіння — це всього лише етап на шляху до головної концентрації всіх зусиль рослинного світу — плодоношення. Акме-плід — розуміється як біологічна константа розвитку, росту, цвітіння і результату як продукту діяльності природи. Плід не є властивим тільки флорі, він існує також у фауні.

Процеси цвітіння і плодоношення відокремлені один від одного певним часовим інтервалом. Ця довжина у часі і відображає процесуальність акме, коли весь інтервал від точки формування квітки до точки потрапляння плода в землю можна назвати акмеологічним.

У загальності вищезазначене, можна сказати, що кульмінація більш широко показує процес вдосконалення: як досягнення вершини у часі, так і як підсумок процесу вдосконалення, коли з'являється конкретний результат — продукт. Крім того, необхідно підкреслити, що поняття «культминація» розкриває потрійний характер досконалості: як конкретну вершину, як цвітіння — тривалий процес від досягнення точки кульмінації до його завершення (в'янення) і, нарешті, як результат, підсумковий продукт (плід).

Стосовно людини можна говорити про кілька аспектів акме. З одного боку, людина — акме-результат розвитку тваринного світу, який володіє особливою властивістю мислення. Сутність людини, як «супільноти тварини, наділеної розумом» (Аристотель), полягає в тому, що людина є ідеологічною твариною. Це означає, що людина — така тварина, кінцевим мотивом поведінки якої (її, так би мовити, стратегічним орієнтиром) є деякий ідеал, а кінцевим результатом — реалізація цього ідеалу. Звідси випливає, що, з іншого боку, для людини можна визначити індивідуальне акме як реалізацію ідеалу. Кульмінаційний момент її життя буде пов'язаний з формуванням ідеалу і втіленням його в дійсність.

Акме як продукт діяльності характеризує особливість розвитку людини та суспільства. Загалом можна сказати, що творча діяльність людини містить три етапи: осмислювання вже досянутого рівня розвитку знань, продуктів матеріальної і духовної творчості; виробництво на цій основі нового знання, нових продуктів матеріальної та духовної творчості; споживання продуктів реалізації цих знань. За відсутності цих трьох компонентів не може бути й руху вперед.

При розкритті сутності кульмінації в людській діяльності найважливішим моментом є процес виробництва як створення конкретного продукту діяльності, як плід зусиль людини.

На третьому етапі акме розуміється як *тон* (вершина). Це нове значення акме своїм корінням і поняттім апаратом сходить до грецького слова *topos* (вершина) і більш широкого поняття *топологія* (від грец. *topos* та *-logia*). Топологія в цьому випадку розуміється не лише як розділ математики (топологія, топографія), але і як символ вершини, вищого ступеня, вищого максимального граничного рівня конкретного результату діяльності. Поняття *ton* багатомірне.

З топологічної точки зору акме набуває додаткової характеристики, як-от: соціальна зрілість індивідуума і соціуму в різni часові періоди і на різних територіях. Соціальна зрілість — це вищий ступінь соціального розвитку, символом якого є конкретний результат діяльності людини і суспільства, що пройшов випробування часом, визнаний, затверджений в історії.

На думку французького філософа і математика Роже Каратіна, акме — це кульмінаційний етап в діяльності видатних мислителів античності. Важливо, що ця кульмінаційна фаза має певний зв'язок з якими знаковими подіями в житті філософа, а також особливостями історичної ситуації. З цих положень випливає важливий висновок про те, що акме не є заслугою лише власних зусиль людини. Через те що людина не ізольована від середовища, від суспільних умов розвитку, акме є результатом визнання зусиль людини, в даному випадку філософа, суспільством.

З розвитком суспільної свідомості поняття *ton* як вершини суспільного визнання та оцінки результату діяльності стало застосовуватися для характеристики «най-най». Прикладом тому можуть слугувати популярні рейтинги найкрасивіших людей планети, найдорожчих картин світу, найпрестижніших вишів світу тощо. У науковому аспекті топовими можуть вважатися словники, енциклопедії, де зібрані найсучасніші, визнані науковим співтовариством знання про той чи інший предмет.

Суспільне ствердження (топ) настає у відповідності з критерієм цінності. Аналіз топ здійснюється через своєрідний акме-фільтр видатних досягнень минулого, аналіз та узагальнення акме-вершин *нинішнього* прогнозування подальших досягнень у майбутньому. У цьому міститься потрійна характеристика суспільного визнання. Відсутність урахування однієї із сторін робить громадську оцінку неповною. Без минулого порушується наступність у розвитку, з'являється небезпека перебільшення значущості того, що здається важливим, популярним сьогодні, але може виявиться «мільйоном бульбашкою» років через 10. Без нинішнього відсутній зв'язок того чи іншого досягнення з реальністю, з безпосереднім буттям. Без майбутнього немає огляду за горизонт, відсутня мета подальшого розвитку.

Як і для акме, можна виділити три етапи у змістовному наповненні категорії *кате*:

1) грецький — значення низини гречкою як като — символ западини (*грец.* καθάλιψ — *каталипсе*), що фіксує нижню межу розвитку. У процесуальному аспекті кате відображає рух до руйнування (*грец.* καταστροφе — *катастрофе*), що змінюється новим сходженням. На цьому етапі можна говорити про три смисли кате: западина, границя, поворот;

2) латинський — низина набуває значення основи (*латин.* *imum* — дно, нижня частина, основа), в процесуальному плані не лише як зничення (*латин.* *interitum*), але і як розслаблення, знаходження виходу (*латин.* *exitum*). У символічному розумінні — це згасання, зів'янення, але разом з тим і збереження потенціалу нового життя (*латин.* *semen* — насіння): розгойдування, роз'єднання цілісного; знищення старого, згасання, зів'янення; вихід, мобілізація потенційних можливостей, знаходження елементів для створення нового;

3) сучасний — осмислення єдності вершини і низини як граничного досягнення та водночас підстави, фундаменту для руху до нових результатів (*латин.* *fundo*). На цьому етапі кате розглядається відносно часової перспективи, в якій долається протилежність акме і кате: минуле, нинішнє, майбутнє.

На першому (грецькому) етапі поняття кате також постає як *фіксація*, проте нижньої границі, нижче якої спуститися неможливо. З іншого боку, це фіксація зворотного боку вершини як нижньої точки по відношенню до наступної висоти.

Історичне осмислення людиною низини було прив'язане до западин, безодень, куди не доходить світло. Рух до низини має характер стрімкого падіння, що загрожує пошкодженням і руйнуванням. Кате

в більш абстрактному сенсі — границя — розширяє сферу свого використання. Якщо уявити, що будь-який об'єкт чи явище існує в деякому діапазоні значень певних параметрів, то нижня границя цього діапазону буде характеризувати саме кате.

Взаємозв'язок кате і повороту вказує на неминучість зміни напряму розвитку, злам колишньої суті, необхідність виходу за межі. Цей момент відрізняє кате від акме. Якщо до акме система прагне і реалізує весь свій потенціал, але при збереженні своєї сутності, збереженні себе у певних рамках, то кате вимагає руйнувань, щоб вийти за межі цього досягнутого стану до нового. Поворот — це також обертання навколо своєї осі. Обертання наближує нас до поняття Сферосу, в якому і нижня, і верхня точки плавно переходят одна в одну (втрачаючи відмінність), або до поняття спіралі, де відмінності між акме та кате зберігаються.

Практично у всіх без винятку античних концепціях вершина людського розвитку пов'язана з мудростю (на вершинах міфічних гір перевували мудреці). За цією логікою кате людини — це нерозумінність, перевування у владі пристрастей та інстинктивних проявів її природи.

На другому етапі (латинському) кате розуміється як *руйнування*. Процесуальний аспект кате має значення розгойдування усталених зasad, зв'язків, відносин. Якщо підтримування зв'язків потребує докладання зусиль з боку взаємодіючих об'єктів, то послаблення цих зв'язків аж до їх повної руйнації характеризує кате як процес (*interitum*). З точки зору динаміки кате — це порушення цілісності, поділ единого на більш елементарні частини.

Якщо поняття *акме* у світі природи відповідав етап цвітіння, то кате — етап зів'янення. Обидва ці процеси відіграють важливу роль у підтриманні життя в природі. Сутність цвітіння — спрямувати всі зусилля на формування плоду, сутність згасання — забезпечення відновлення життя через розповсюдження насіння (якщо йдеться про рослинний світ).

Якщо процес від початку цвітіння до потрапляння плоду на землю називається *акмелогічним*, то сам момент потрапляння і наступне перебування в ґрунті до моменту проростання є *катаболічним*. Це замикання кола, повернення в вихідний стан (насіння), з якого має починатися коло нового життя.

Кате набуває ще одного смислу — знаходження виходу зі складної ситуації, що пов'язане з мобілізацією потенційних можливостей і знаходженням елементів для створення нового. Для тваринного світу це означає адаптацію до змінених умов середовища, перехід від регресу

до прогресу. Для людини — це набуття нових життєвих орієнтирів, нових форм творчого самовираження тощо.

Третій етап — кате-топ (чи антитоп) і кате-фундамент. Специфічно людським критерієм акме і кате постає суспільне визнання чи невизнання зусиль конкретної особи або груп людей. Як і для акме, принцип топології зберігає роль суспільної оцінки чи суду. У випадку кате на цьому рівні застосовуються ті самі категорії, що і для акме: минуле, нинішнє, майбутнє.

Обмежування минулих досягнень є неповним за констатациї лише вершини. Фіксація вершини може бути здійснена виходячи з припущення про її антипод — низину. Переоцінка досягнень і поразок минулого має значення для того, хто живе в нинішньому, хто шукає нові шляхи у своїй діяльності. Такий пошук був би топтанням на місці, якби людина не прогнозувала для себе майбутні стани, визначаючи вершини та враховуючи поєднані з ними ризики опинитися на дні.

Таким чином, діалектика акме і кате стверджує їхню єдність. У цій єдності кате набуває ще один смисл — основи, фундаменту для руху вгору. Латинський корінь «fundō» означає нижню частину, основу будь-чого. Фундаментальний — це одночасно глибокий, що торкається границь, на яких вибудовується деякі реальні чи умоглядна конструкції. Кате як фундамент — це основа розвитку природи і людини.

Про катабологію як самостійну галузь наукового знання стало можливим говорити на рубежі ХХ–ХХІ ст., коли створились умови для міждисциплінарного синтезу методології класичної акмеології із соціальною синергетикою. Катабологія — це наука, що вивчає закономірності руху до «низин» творчої діяльності, закономірності не підйому, а занепаду. Предмет катабології — це фактори і закономірності часового застою та занепаду розвитку людини і суспільства.

Розвиток людини, її діяльність являє собою чергування вершинного і низинного етапів, на кожному з яких можливе досягнення деяких меж. Закономірностями досягнення як вершин, так і низин в діяльності людини і суспільства займається синергетична акмеологія.

Синергетична акмеологія, у свою чергу, поділяється на два основних напрямки. Перший — акмеологія досліджує закономірності досягнення вершинного результату (акме) особистістю, суспільством, природою на основі аналізу траекторій руху від однієї конкретної вершини до іншої. Другий — катабологія, що вивчає закономірності низинного (кате) розвитку, яка розглядає також траекторію (балістичну), але руху вниз. Підхід до дослідження вершинного і низинного

розвитку особистості і суспільства ґрунтуються на трьох принципах: стані, властивості і гармонії.

У філософії, крім загальних принципів розвитку, розглядаються загальні і конкретні поняття та категорії. Акме і кате належать до таких категорій, які характеризують межі розвитку. Акме стосовно людини є вищою граничною упорядкованою системою знань або цінностей. З іншого боку, кате являє собою нижчий граничний рівень безладу в знаннях, цінностях у конкретній дисипативній структурі. Самоорганізація людини є безперервним, діалектичним синтезом в траекторії розвитку її руху від хаосу до порядку, від кате до акме і назад.

Цей рух завжди пов'язаний з біфуркаціями, в яких відбувається ціннісний вибір подальшого шляху розвитку: або від досягнутої вершини до нового акме, або від акме до кате і хаосу, або від кате до акме. Важливо, що кате не є неодмінно деградацією. Через те що в синергетиці хаос має творчу силу, то під час руху до кате пошук людиною нової рівноваги повинен привести до принципово нових результатів. Це коло складних соціальних явищ розглядається також на основі принципів соціальної синергетики: тезаурус, детектор, селектор.

Акмеологічний підхід до розвитку будь-якого об'єкта припускає виділення в ньому акме і кате як двох полісів усіх можливих проявів єдиної сутності удосконалення. Інакше кажучи, сутність розвитку — це загальна спрямованість в бік більш досконалого, просунутого стану. Реальний рух до цього стану являє собою чергування локальних низин і вершин, але результатуюча цих локальних змін відбуває поступальний рух вгору.

Система принципів акмеології та катабології. Основний (гранично загальний) принцип — акме і кате є проявами удосконалення як єдиної сутності розвитку. Перший принцип — сутність розвитку виражається в стані акме або кате, що фіксує найбільш усталені внутрішні та зовнішні зв'язки об'єкта. Другий принцип — розмаїття проявів сутності розвитку відбувається у різноманітних властивостях, які характеризують об'єкт у стані акме або кате. Третій принцип — єдність сутності та явища, стану і властивостей розкривається в понятті гармонії.

Отже, розглянемо докладніше принципи акмеологічного розвитку.

1. Стан:

1) стан з точки зору акмеології. Поняття стану акме акцентує граничну точку досягнення результату. Ця гранична точка може характеризувати вікове акме як досягнення фізіологічної зрілості, найбільшого

розвіту стану здоров'я. Окрім вікового аспекту, стан акме, що розглядається в контексті історичного часу епохи, виражає соціальну зрілість. При цьому людина займає певне місце в суспільстві і сприяє процвітанню не лише самій себе, але й конкретної спільноти (групи), в якій вона перебуває. Широта цих станів може охоплювати глобальний соціум, коли, перебуваючи на вершині соціальної зрілості, людина, як історична акме-особистість, може впливати на хід історії.

Наступний аспект стану акме — це досягнення єдності зовнішнього та внутрішнього у професійній діяльності. Створення якогось продукту та його суспільне визнання характеризує єдність індивідуального та соціального акме. Практична діяльність людини може розглядатися як низка станів відносного успіху, реалізації своїх потенційних можливостей та їх ствердження суспільством.

Усі розглянуті стани належать до локальних акм, які тільки чи іншою мірою можуть бути досягнуті за певних умов. Крім локального, існує стан глобального акме, який через свою ідеальність не може бути досягнутий за кінцевий проміжок часу;

2) стан з точки зору катабології. Стан кате фіксує граничну точку руйнування. Ця точка руйнування може поставати і як констатувальний момент відмирания старого, і бути початковим етапом створення принципово нового. Кате виражає стан зів'янення, згасання системи, погіршення здоров'я та хвороб. Крім того, якщо розглядати аспект соціалізації, то кате в цьому випадку — стан соціальної незрілості, який заважає становленню цілісної особистості та зайняття нею місця, що відповідає її здібностям. Соціальна незрілість в своїй основі має керування насамперед егоїстичними, корисливими інтересами, що супроводжується брехнею, обманом, проявом агресії щодо соціального оточення як в локальному, так і у глобальному сенсі.

Ключовими питаннями при дослідженні особистості в стані кате стають її переживання та розміркування в момент невдач і труднощів, які механізми можна використовувати для долання цих станів, які існують передвики для виходу до руху вгору.

При розробці проблеми кате зберігає своє значення ступінь узгодження індивідуального та соціального. Людина, котра перебуває на піку творчої діяльності, але не знаходить протягом тривалого часу визнання результатів своєї праці, поступово рухається до виснаження своїх внутрішніх ресурсів і подекуди до особистісної драми. З іншого боку, суспільство, яке закостеніло в своєму розвитку, відчуває дефіцит творчо активних особистостей і також наближається до стану вже соціального кате.

2. **Властивість.** Властивість розуміється як процес удосконалення. Критерій відповідності досконалості — це збіг цілого і частин, індивідуального та суспільно значущих соціальних результатів. Якщо стан, як сутність буття, є матеріальною характеристикою, що розкриває внутрішній бік об'єкта, то явище у формі різноманітних властивостей розкриває зовнішній бік об'єкта.

При аналізі властивостей, які проявляються тим чи іншим об'єктом у стані акме чи кате, можна виділити три його рівні: аналіз властивостей самих по собі; аналіз поєднання властивостей, їх взаємозв'язку; аналіз прояву властивостей при різних умовах середовища.

3. **Гармонія.** Гармонія (гармонійність) — це значуча цілісність, взаємні відповідності предметів і явищ, зв'язок, стрункість, співімірність частин, які складають цілісність, що є динамічним результатом якісної відмінності протилежностей елементів (акме і кате).

Отже, **основоположними принципами** формування, дослідження та визначення показників акмеологічності на різних етапах розвитку людства є такі: 1) стан сутності — досягнення найвищої досконалості; 2) властивість як процес удосконалення; 3) гармонія як значуча цілісність.

Шлях удосконалення: взаємодія акме і кате. Взаємодію акме і кате необхідно розглядати з точки зору її масштабу (локальна та глобальна) в єдині процесу розвитку. Результат досягається у просторі та часі. Прив'язаність акме до певного місця і часу виражає поняття локального акме. Низина, будучи дзеркальним відбитком акме, також має ці властивості, тому можна говорити про локальні кате. Система, що розвивається, проходячи через етапи локальних акме і кате, очищується (катарсис) від несуттєвих своїх сторін і оголює, реалізує свою істинну сутність, яка стає елементом глобального акме.

Творення — одна з головних властивостей природи і сутності розвитку людини. Проблема творення стала особливо актуальною починаючи із середини ХХ ст.

З точки зору теорії самоорганізації акме і кате належать до загальних категорій, які характеризують межі розвитку. Акме — це найвища гранічно упорядкована система знань або цінностей, що реалізується у поведінці та діяльності. Натомість кате являє собою нижчий гранічний рівень безладу в знаннях, цінностях і, як наслідок, у поведінці конкретної дисипативної структури. Самовдосконалення людини — це неперервний діалектичний синтез в її траєкторії розвитку руху від хаосу до порядку, або від кате до акме.

Процес руху до акме інакше називається творенням чогось принципово нового, утворенням нових зв'язків, структур. Все розпочинається

з формування ідеалу, як граничного уявлення про бажаний об'єкт. Далі відбувається реалізація цього ідеалу в ході діяльності, результатом якої є деяка цінність. Визнання цієї цінності суспільством надає їй значення локального акме. Подальша історія існування створеної цінності покаже, яким є її абсолютний внесок в досягнення абсолютноого акме.

З іншого боку, існує процес руху до кате, що має вигляд руйнування колишніх зв'язків, розпаду структур. Він також у своїй основі містить якісь принцип, образ цього стану — антидеал. Антидеал, реалізуючись в антидіяльності людини, приходить у кінцевому підсумку до втілення антицинності. Її особливість полягає у тому, що вона не має значення для суспільства, вони позбавлені сенсу. Це відповідає досягненню локального кате. Позитивна роль такого тимчасового скочування вниз полягає в можливості переоцінки цінностей, знаходженні для себе нового орієнтиру. Абсолютне кате являє собою ідеалізований образ повного хаосу і деградації.

Говорячи про розвиток, звернемо увагу на те, що він детермінується як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками відносно системи. Якщо мати на увазі розвиток людини, то емпірично вимальовується така картина: на людину чиниться зовнішній вплив, вона розвивається під дією цього впливу (відбувається, так би мовити, вимушений розвиток), а потім у міру оволодіння досвідом, що йде від зовнішньої детермінації, відбувається *саморозвиток*. Чим досконаліша особистість, тим більшу роль відіграє *внутрішня детермінація*.

За законом *вершинності*, будь-який об'єкт або будь-яка система за час свого існування хоча б одного разу проходить у своєму розвитку через стан найвищого підйому — акме. Перебування у стані акме може бути відносно тривалим, проте воно неминуче має завершитися згинанням для можливості змінювання та оновлення. Без змінювання та оновлення не можна говорити про розвиток.

Коли людина вибудовує траєкторію свого розвитку, вона постійно співвідносить минулі досягнення, як кате в розумінні фундаменту її наступного руху, нинішній стан і майбутні здобутки (акме), що в сукупності утворюють єдиний шлях індивідуального просування до вищої цінності життя.

Особливого значення набуває формування життєствердного ідеалу, який надає сил для протиставлення руйнівним впливам зовні, що складає основу оптимізму. Під оптимізмом тут розуміється прагнення до зростання, а не до застою.

Синергетична акмеологія використовує як загальнонаукові методологічні підходи та принципи, так і специфічні, притаманні лише їй.

Проаналізуємо методологічні засади акмесинергетичного дослідження.

Одним із загальнометодологічних підходів акмеологічного дослідження професійної діяльності сучасного фахівця є *функціонально-рольовий підхід*, в рамках якого науковці розглядають ролі та функції як структурні одиниці управлінської діяльності (М. Ломбардо, М. Маккол, Дж. Марголіс, Х. Мінцберг, Р. Стогділл, А. Файоль, Г. Черч, Г. Юкл, В. Кричевський та ін.).

Проте розробки науковців — представників цього підходу стосуються лише функціональної площини професійної діяльності, тобто аналіз здійснюється виходячи з вимог самої діяльності. При цьому не звертається увага на таку важливу складову, як суб'єкт професійної діяльності. Тому науковці почали використовувати більш конструктивний *особистісно-діяльнісний підхід* (Б. Братусь, О. Леонтьєв, В. Мерлін, С. Рубінштейн та ін.).

Загалом професійна діяльність до свого складу включає об'єкт і предмет, мотив (мотиви) і ціль (основна ціль і підцілі), умови та засоби її реалізації, оцінювання (як фактор реалізації мотиву на рівні діяльності) та контроль (як фактор реалізації цілі на рівні дії). При цьому не слід забувати ще про один чинник, від якого залежить успішність виконання професійної діяльності, — фахівця як особистості та суб'єкта такої діяльності.

Композиція структурних одиниць професійної діяльності, як правило, є індивідуальною, а також підставою для формування індивідуального стилю такої діяльності.

Стислий аналіз особистісно-діяльнісного підходу до професійної діяльності свідчить про те, що тут дещо розмивається роль суб'єкта цієї діяльності та її акмеологічне спрямування.

Більшість сучасних науковців підкреслюють не особистісний, а суб'єктний компонент професійної діяльності, а також прагнення кожного фахівця до якомога повнішої реалізації свого потенціалу, досягнення найкращих результатів, найвищих рівнів професіоналізму, свого акме. Виходячи з цього, науковці пропонують суб'єктно-акмеологічний підхід для аналізу професійної діяльності фахівця.

Роль суб'єкта в реалізації професійної та життєвої діяльності досліджували К. Абульханова-Славська [2], Б. Ананьєв [5], А. Деркач [18; 20; 21], С. Рубінштейн [33] та багато інших.

У нинішньому нестабільному світі роль суб'єкта діяльності виходить на перший план. Як зазначають представники наукової школи А. Деркача, «...за використанням поняття "суб'єктність" приховується

насамперед здатність суб'єкта життєдіяльності виходити за рамки норм, визначених локальним співтовариством, рухаючись ніби в зоні їх потенційного змінювання. ... суб'єктний рівень регуляції поводження людини відмінний від особистісного рівня як за цілісністю й здатністю трансформувати норми в напрямку бажаних змін, так і за масштабністю та кількістю регульованих компонентів життєдіяльності» [19, 55].

Поняття суб'єкта є парадигмальним для акмеології. Тут особистість постає не лише об'єктом, але й суб'єктом діяльності. Особистість фахівця стає суб'єктом професійної діяльності шляхом як безпосереднього самовдосконалення, так і опосередкованого власною професійною діяльністю, акмесинергетичними технологіями. Як зазначав С. Рубінштейн, змістовний світ всередині людини є результатом її життєдіяльності.

Суб'єктний підхід був актуалізований та розроблений С. Рубінштейном у першій половині ХХ ст. На його думку, суб'єкт є центральною постаттю у світі. Спираючись на основні положення цього підходу, можна оцінювати фахівця як суб'єкта, здатного до удосконалювання та самовдосконалення, досягнутий найвищого (оптимального) рівня свого розвитку і, зрештою, до продуктивної самореалізації.

Для особистості сучасного фахівця досягнення суб'єктності не є самоціллю, а лише передбачає невпинне просування у напрямі самовдосконалення. Тобто акме означає не остаточну, найвищу точку в його особистісному та професійному розвитку, а лише ту вершину, за якою відкриваються нові обрії.

Розробка комплексного підходу пов'язана з іменем видатного вченого Б. Аナンьевим, а згодом з його ученицею Н. Логіновою, яка запропонувала деякі загальні визначення комплексного підходу: «спрямованість на виявлення багатоаспектистості, багатофакторності, різновідмінності онтологічних детермінант та онтологічних складових» [4, 73]. Використання комплексного підходу в акмесинергетичних дослідженнях щодо професійного самовдосконалення фахівця спрямовує не лише на вивчення цієї категорії, але й на реальне їх прогресивне удосконалення.

Ми акцентували свою увагу на суб'єктній складовій суб'єктно-акмеологічного підходу. Розглянемо також і другу складову цього комплексу — акмеологічний підхід, основними розробниками якого є О. Бодальов [6; 7], А. Деркач [16; 17; 19; 20], В. Зазикін [22; 23], Н. Кузьміна [24; 25], В. Максимова [27; 28] та ін.

Акмеологічний підхід синтезує в собі різні дослідницькі стратегії з урахуванням системного (Н. Кузьміна) та комплексного (Б. Аナンьев)

підходів і спирається на теорію функціональних систем П. Анохіна. На обов'язковості використання акмеологічного підходу в дослідженні та оцінюванні професійної діяльності фахівця наголошує науковець Л. Паутова [3].

У рамках акмеологічного підходу особистість будь-якого фахівця розглядається з позицій закономірностей та механізмів його розвитку на етапі зрілості, аж надто при досягненні акме [10; 11]. Як зазначає Л. Орбан-Лембрік, суттєвий інтерес для акмеології становлять закономірності розвитку фахівця (менеджера) в системі професійної діяльності. Науковці — представники акмеологічного підходу сформулювали специфічні закони, завдяки яким можна проаналізувати та зрозуміти сутність різноманітних психічних процесів у структурі особистості (суб'єкта професійної діяльності): невизначеності відгуку; неадекватності відображення людини людиною; неадекватності самооцінки; розширення змісту професійної (управлінської) інформації; самозбереження, закон компенсації [29].

Для ефективної самоорганізації в межах зазначеного підходу необхідно знати та враховувати закономірності просування до вершин професії, основи набуття професіоналізму та майстерності, а також особливості самопізнання, самовиховання, самокорекції, самоорганізації та самореорганізації, самоудосконалення діючих фахівців. Акмеологічний підхід постає «сукупністю принципів, прийомів і методів, які дають змогу вирішувати акмеологічні проблеми» [23]. Вважаючи акмеологічний підхід синтезом системного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів, В. Тарасова формулює вимоги акмеологічного підходу щодо виконуваного дослідження, а саме: системне бачення об'єктів, які вивчаються; комплексна акмеологічна діагностика; формульовання на міждисциплінарному рівні гіпотези дослідження; прогнозування комплексного різновідмінного результату; урахування особистісної зумовленості процесів; використання методу активного моделювання; визначення в ході дослідження стратегії досягнення якісного результату; обґрунтuvання в ході дослідження критерій і показників оцінювання професіоналізму та шляхів його досягнення; комплексний аналіз результатів дослідження; відповіднання рекомендацій [3].

Розглядаючи загальнометодологічні підходи до аналізу управлінської діяльності менеджера освітньої сфери, не можна залишити поза увагою синергетичний (акмесинергетичний) метод, який нині широко застосовується у проведенні акмеологічних досліджень [31; 37].

Як галузь наукового знання природнича синергетика зародилась у 60-ті роки ХХ ст., а от соціальна синергетика почала формуватись лише у 90-х роках минулого сторіччя. На початку ХХІ ст. вона набула форми синергетичного історизму.

Вихідним у синергетиці є положення про порядок і хаос. Синергетика є теорією самоорганізації, тому що народження нового порядку з хаосу має спонтанний характер, а не спричиняється якоюсь зовнішньою силою.

Складна соціальна система особистості сучасного фахівця є дисипативною структурою, що прагне досягти максимальної досконалості шляхом індивідуальної самоорганізації, тобто самоосвіти, самовиховання, самовираження й самоствердження.

Новизна акмесинергетичного підходу полягає в розумінні евристичної ролі синергетики в розвитку акмеології:

1) цей підхід дає змогу виявити з'язок індивідуального та соціального акме, що веде до перспективних наслідків;

2) з теорії синергетики відомо, що крім простих атракторів існують ще дивні, з якими пов'язаний перехід від порядку до хаосу (коли нарівні з рухом да акме слід враховувати також протилежний рух у бік найбільшого занепаду, тобто кате). Традиційна акмеологія цьому спадаючому руху не надавала того значення, на яке він заслуговує. При дослідженні руху да акме необхідно враховувати рух кате (уніз), який зазвичай пов'язаний із соціальними й індивідуальними кризами. Виникає проблема не лише досягнення акме, але й виходу з кatabоле (подолання кatabоле, тобто кризового стану);

3) вихід з кatabоле припускає перехід до нового акме. З'являється проблема множинності акме, що у традиційній акмеології не відігравала такої фундаментальної ролі, як в соціальній синергетиці (монізм і плюралізм *акме*);

4) чергування акме й кatabоле, що припускає процес самоорганізації (балансування соціальної системи між простими й дивними атракторами), порушує питання про розрізнення локальних (відносних) акме й глобального (абсолютного) акме. Таке розрізнення не виникало у звичайній акмеології;

5) якщо відносні акме завершуються завжди деяким кatabоле, то абсолютне акме не знає кatabоле;

6) синергетичний підхід до акмеології не просто призводить до такого нового поняття, як глобальне (абсолютне) акме, але й обґрунтует неминучість руху до нього внаслідок існування в послідовності простих і дивних локальних атракторів глобального, або суператрактора;

7) недоліком традиційної акмеології було те, що вона не вказувала загальний критерій досконалості [14].

У рамках загальної акмеології залишається незрозумілим те, чим відрізняється більша досконалість від меншої. Синергетичний підхід до акмеології, завдяки теорії самоорганізації, дає можливість сформувати такий критерій. Він пов'язаний із синергетичною теорією прогресу.

Сутність прогресу полягає не в однобічному зростанні ступеня волі (Гегель, Спенсер та ін.), а в зростанні ступеня синтезу порядку і волі (або порядку і безладу, тобто хаосу), пов'язаного з прагненням системи до максимальної стійкості (стабільноти).

У природі та суспільстві спостерігається прагнення досконалості (гармонійних структур), оскільки саме гармонійні структури виявляються у відповідних умовах зовнішнього середовища найбільш стійкими (стосовно несприятливих зовнішніх впливів).

Досконалість гармонійних структур (стійкість структури) — це відповідність найбільш стійких умов зовнішнього середовища зовнішнім впливам.

Підсумовуючи результати аналізу різних методологічних підходів щодо особливостей професійної діяльності фахівця, можна дійти думки, що проаналізований підхід, вибираючи все найбільш раціональне з інших підходів на основі принципу кумулятивності, є найбільш придатним в акмесинергетичному дослідженні і складає його методологічні підстави.

Методологічну підставу будь-якого дослідження складають не лише методологічні підходи [12–14], але й методологічні принципи професійної діяльності.

Система принципів, яка має стати базовою при розробці проблеми самовдосконалення фахівця як суб'єкта професійної діяльності, повинна включати загальні методологічні принципи академічної науки (філософії, психології, педагогіки), специфічні принципи, зумовлені специфікою конкретної проблематики, та окремі принципи, що зважають на дослідження конкретних психолого-педагогічних явищ. До загальнонаукових філософських принципів належать такі: відображення, активність, сходження від одиничного до загального і навпаки (єдності індукції та дедукції), взаємоз'язку кількісних і якісних характеристик, детермінізму (самодетермінізму), відображення, історизму, суперечливості, діалектичного заперечення, сходження від абстрактного до конкретного, єдності історичного та логічного, єдності аналізу і синтезу, розвитку, системності, суб'єктності тощо.

Принцип суб'ектності був актуалізований та розроблений С. Рубінштейном [32]. Ще у 20-х роках ХХ ст. він визначив суб'екта як центр організації буття, розкривши при цьому його здатність до самовизначення, саморозвитку, самовдосконалення. Основною ознакою суб'екта С. Рубінштейн вважав здатність досягти ідеалу, найвищого оптимального рівня свого розвитку. Принцип суб'ектності для особистості означає безупинний рух на шляху до самовдосконалювання. При цьому метою є не певний кінцевий пункт, а чергова вершина, за якою розкриваються нові обрії для подальшої актуалізації та реалізації внутрішнього потенціалу.

А. Деркач, презентуючи акмеологічну точку зору, пише: «... ми припускаємо, що специфіка акмеологічного принципу суб'екта пов'язана не з егоцентризмом, не із самовідношенням, не зі здатністю до рефлексії, навіть не з проявом активності — ініціативи та відповідальності, а насамперед з *розв'язанням різного роду суперечностей*, тобто з критерієм, який виділила як основний К. Абульханова-Славська при кваліфікації особистості як суб'екта» [1, 99]. Зокрема, таких: між реальним та ідеальним рівнем розвитку особистості, способом її організації та узгодження із соціальними нормами; між індивідуально-типологічними якостями особистості й вимогами суспільства, життя, зверненими до неї; між генетично закладеними потребами особистості, її потенціалом і мірою їх реалізації та самореалізації тощо.

В результаті розв'язання цих суперечностей особистість формується як суб'єкт. Суб'ектність також передбачає свободу володіння зовнішніми і внутрішніми умовами власної⁸ життєдіяльності, здатність до побудови певних життєвих ставлень, які оптимально розвивають і саму особистість, й інших людей. Найважливішою відмінністю суб'ектності особистості є наявність «Я-концепції» [15; 36].

При упорядкуванні сформульованих принципів учень майже одностайно підkreślують значення системного підходу [26; 34]. Сутність системності в акмеології конкретизується за допомогою поняття «організація». При цьому йдеться про систему особистості, яка, за висловом Б. Ананьєва, «вписана» в систему соціуму, соціальних стосунків, професій, власного життя. Перевага використання поняття «організація» полягає в тому, що воно також припускає і самоорганізацію, і такі способи організації, що є усвідомленими і неусвідомленими, об'єктивними і незалежними, зовнішніми і внутрішніми. Новий спосіб організації системи має бути більш оптимальним. Досягнення оптимального стану системи в процесі її трансформації забезпечується наявністю

алгоритмів, інструментально-оперативними засобами, конструктивістю перетворень [17].

Синергетична акмеологія, розширяючи предмет акмеології до дослідження закономірностей досягнення максимальної досконалості індивідуумом і соціумом через самоорганізацію, інтегрує принципи останньої.

Акмеологія дала докладний аналіз своїх принципів, тому необхідно не зупинятися на досянутому й перейти від аналізу до синтезу. Згідно із синергетичним підходом, необхідно досліджувати субординацію даних принципів, а не їх координацію. Шість принципів, висунутих класичною акмеологією, поєднуються в три: *інтегративності* (інтегративності, цілісності й багатогранності), *самоорганізації* (вершинності, розвитку й історизму), *ідеологізації* на основі принципу гуманізму [9].

Висновки. Відповідно до теорії самоорганізації акме і кате належать до загальних категорій, що характеризують межі розвитку. Акме в концепції синергетичної філософії стосовно людини — це найвища гранично упорядкована система знань або цінностей, що реалізується у поведінці та діяльності. Натомість кате являє собою нижчий граничний рівень безладу в знаннях, цінностях і, як наслідок, у поведінці конкретної дисипативної структури. Самоорганізація людини — це неперервний діалектичний синтез в її траєкторії розвитку руху від хаосу до порядку, від кате до акме і в зворотному напрямку. Динаміку взаємодії між акме і кате виражає закон вершинності.

Спираючись на загальнонаукові методологічні підходи і принципи, синергетична акмеологія сформулювала свій власний акмесинергетичний підхід і три методологічні принципи: інтегративності, самоорганізації та ідеалізації.

ДЖЕРЕЛА

1. Абульханова-Славская К.А. О субъекте психической деятельности / К.А. Абульханова-Славская. — М. : Наука, 1973. — 288 с.
2. Абульханова-Славская К.А. Акмеологическое понимание субъекта / К.А. Абульханова-Славская // Основы общей и прикладной акмеологии. — М. : РАГС, 1995. — С. 85–95, 108.
3. Акмеология: качества профессиональной деятельности специалиста : [моногр.] / Н.В. Кузьмина, С.Д. Пожарский, Л.Е. Паутова. — СПб., Коломна, Рязань, 2008. — 376 с.

4. Ананьев Б.Г. Проблемы современного человекознания / Б.Г. Ананьев. — М. : Наука, 1976. — 439 с.
5. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. — СПб. : Питер, 2001. — 288 с.
6. Бодалев А.А. Личность и общение : избр. психол. труды / А.А. Бодалев. — [2-е изд., перераб.]. — М. : Междунар. пед. академия, 1995. — 326 с.
7. Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристика и условия достижения / А.А. Бодалев. — М. : Флинта ; Наука, 1998. — 168 с.
8. Бранский В.П. Социальная синергетика и акмеология / В.П. Бранский, С.Д. Пожарский. — СПб. : Политехника, 2002. — 476 с.
9. Гладкова В.М. Акмеологічні технології особистісного та професійного розвитку суб'єкта професійної діяльності / В.М. Гладкова // Акмеология — наука ХХІ століття : міжнар. наук.-практ. конф. — К. : КМПУ ім. Б. Грінченка, 2005. — С. 96–98.
10. Гладкова В.М. Психолого-акмеологічні аспекти ефективного розвитку акмеологічної культури особистості майбутнього фахівця / В.М. Гладкова // 36. наук. пр. — № 44. — Ч. II / Державна прикордонна служба України, Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького. — Хмельницький : НАДПСУ, 2008. — С. 157–160.
11. Гладкова В.М. Акмеологічні аспекти формування й розвитку організаторських якостей менеджера освіти / В.М. Гладкова // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського : зб. наук. пр. — 2010. — № 3–4. — С. 3–10.
12. Гладкова В.М. Акмеологічні аспекти проектування кар'єри сучасного менеджера / В.М. Гладкова, О.А. Горчакова // Акмеология в Україні. — 2010. — № 1. — С. 40–49.
13. Гладкова В.М. Загальнометодологічні підходи акмеологічного дослідження управлінської діяльності менеджера освітнього закладу / В.М. Гладкова // Педагогічний дискурс : зб. наук. пр. / гол. ред. І.М. Шоробура. — Хмельницький : ХГПА, 2011. — Вип. 9. — С. 57–64.
14. Гладкова В.М. Акмесинергетичний підхід їк методологія забезпечення якісної підготовки майбутніх менеджерів освіти / В.М. Гладкова // Наука і освіта. — 2011. — № 6–СП. — С. 45–47.
15. Деркач А.А. Формирование и развитие профессионального мастерства руководящих кадров: социально-психологический тренинг и прикладные психотехнологии / А.А. Деркач, А.П. Ситников. — М. : Луч, 1993. — 71 с.
16. Деркач А.А. Методология и стратегия акмеологического исследования / А.А. Деркач, Г.С. Михайлов. — М. : МПА, 1998. — 148 с.
17. Деркач А.А. Методолого-прикладные основы акмеологических исследований : [моногр.] / А.А. Деркач. — М., 1999. — 392 с.
18. Деркач А.А. Методология акмеологии / А.А. Деркач, Г.С. Михайлов // Психологический журнал. — 1999. — № 4. — С. 56–65.
19. Деркач А.А. Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека. Кн. 1–5. Акмеологические основы управленческой деятельности / А.А. Деркач. — М. : РАГС, 2000. — Кн. 2. — 536 с.
20. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионала / А.А. Деркач. — М.; Воронеж, 2004. — 752 с.
21. Деркач А.А. Психология, педагогика и акмеология непрерывного образования : учеб. пособ. / А.А. Деркач. — М. : Изд-во РАГС, 2006. — 250 с.
22. Зазыкин В.Г. Менеджер: психологические секреты профессии / В.Г. Зазыкин, А.П. Чернышев. — М., 1992. — 165 с.
23. Зазыкин В.Г. Психолого-акмеологические основы деятельности специалистов в особых условиях : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.13 / В.Г. Зазыкин. — М. : РАГС, 1995. — 495 с.
24. Кузьмина Н.В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища / Н.В. Кузьмина. — М. : Высш. шк., 1989. — 167 с.
25. Кузьмина Н.В. (Головко-Гаршина). Предмет акмеологии / Н.В. Кузьмина. — СПб. : Политехника, 2002. — 189 с.
26. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов. — М. : Наука, 1992. — 444 с.
27. Максимова В.Н. Акмеология: новое качество образования: Книга для педагога / В.Н. Максимова. — СПб. : Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2002. — 99 с.
28. Максимова В.Н. Введение в акмеологию школьного образования / В.Н. Максимова. — СПб. : ЛОИРО, 2002. — 156 с.
29. Орбан-Лембрік Л.Е. Психологія управління : посіб. / Л. Е. Орбан-Лембрік. — К. : Академідав, 2003. — 568 с.
30. Пожарский С.Д. Акмеология и катаболия: теория совершенствования человека / С.Д. Пожарский. — СПб. : Изд-во «ЛЕМА», 2013. — 266 с.
31. Протасова Н.Г. Синергетичний підхід до управління інноваційними процесами у підприємстві освіти / Н.Г. Протасова // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи : зб. наук. пр. — К. : Логос, 2000. — С. 281–282.
32. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание / С.Л. Рубинштейн. — М. : Наука, 1957. — 328 с.
33. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. — СПб. : Питер Ком, 1999. — 720 с.
34. Сетров М.И. Степень и высота организации системы / М.И. Сетров // Системные исследования. Ежегодник. — М., 1969. — С. 156–167.
35. Становление фундаментальной акмеологии : кол. моногр. — СПб. : Изд-во «ЛЕМА», 2015. — 174 с.
36. Старовойтенко Е.Б. Система жизненных отношений личности и общий психолого-педагогический принцип их развития / Е.Б. Старовойтенко // Реализация концепции «Я» в системе жизненных отношений / А.А. Деркач, Е.Б. Старовойтенко, А.Ю. Кривокулинский. — М., 1992. — 156 с.
37. Чалий О.В. Синергетичні принципи освіти та науки : [моногр.] / О.В. Чалий. — К. : Нац. мед. ун-т ім. О.О. Богомольця, 2000. — 253 с.